वीरचरित्र उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक
शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौा पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
तारानाथ दाहाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौा
२०६८

वीरचरित्र उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन
तारानाथ दाहाल
२०६८

प्रा. केशव सुवेदी
शोधनिर्देशक

वीरचरित्र उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक
शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता
तारानाथ दाहाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६८

शोध निर्देशकको मन्तव्य

वीरचरित्र उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र शोधकर्ता तारानाथ दाहालले मेरो निर्देशनमा रही परिश्रम पूर्वक तयार पार्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधकार्य प्रति म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. कीर्तिपुर समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : ....

....

केशव सुवेदी

प्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर, स्नात्तकोत्तर तह एम.ए. द्वितीय वर्षको दशौं पत्रको प्रयोजनका निमित्त तारानाथ दाहालले तयार गर्नु भएको **'वीरचरित्र उपन्यासको विधातात्त्विक अध्ययन'** नामक शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधमूल्याङ्कन समिति :

विभागीय प्रमुख

....

प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम

शोध निर्देशक

....

प्रा. केशव सुवेदी

वाह्य विशेषज्ञ

....

प्रा. भोलानाथ ओभा

कृतज्ञताज्ञापन

उपन्यासकार गिरीशवल्लभ जोशीद्वारा लिखित **'वीरचरित्र उपन्यासको विधातात्विक अध्ययन'** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु प्रा. केशव सुवेदीज्यूका निर्देशनमा तयार पारेको हु । उहाले आफ्नो विविध व्यस्तताहरूको बीच आफ्नो अमूल्य समयको पर्वाह नगरी मलाई प्रेरणा, सुझाव, सल्लाह र निर्देशन दिएकोले नै यो शोधपत्र यस रूपमा तयार हुन सकेको हो । यस अविस्मरणीय कार्यका लागि श्रद्धेय गुरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी प्रस्तुत शीर्षकमा शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमज्यूप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञताप्रकट गर्दछु । त्यस्तै आवश्यक शोधपत्र, पुस्तक, पत्र-पत्रिकाहरू उपलब्ध गराई अध्ययन र सामग्रीसङ्कलनमा सुविधा मिलाइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, विभागीय पूस्तकालय तथा मदन पुरस्कार पुस्तकालय परिवारप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र थाल्नुभन्दा अगावै नेपाली केन्द्रीय विभागबाट शोधशीर्षक चयन गर्ने क्रममा मेरा सामु ठूलो कठिनाइ उपस्थित भएको थियो । गिरीशवल्भ जोशीद्वारा लिखित वीरचरित्र उपन्यास आज भन्दा १०८ वर्ष पहिले लिखिएको कृति हो । यो माध्यमिक नेपाली गद्याख्यानको वहुचर्चित उपन्यास हो । आज १०८ वर्षपछि यस कृतिको विधातात्विक अध्ययन गर्नका निम्ति सामग्री जुटाउनु अवश्य पनि गाऱ्हो र चुनौतीपूर्ण कार्य थियो । विभागद्वारा यस शीर्षकमा शोधलेखनका निम्ति स्वीकृति प्राप्त भएपछि शोधशीर्षकको शोधलेखनसम्बन्धी सामग्री सङ्कलन गर्न विभिन्न पुस्तकाल तथा सम्बन्धित कृतिका बारेमा गरिएका टिप्पणीहरू खोज गरेको थिए । विविध समालोचकका समालोचना र कृतिको अध्ययन तथा स्वयम् आदरणीय गुरुको बढी भन्दा बढी सहयोग पाएकाले यो शोधपत्र यस रूपमा तयार हुन सकेको हो ।

मेरो अध्ययनको वर्तमान क्षणसम्म निरन्तर प्रेम, स्नेह, हौसला र हार्दिक उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने पूज्य पिता तुलसीराम दाहाल तथा माता सावित्रा दाहालप्रति आजीवन ऋणी रहनेछु । त्यसैगरी पारिवारिक कामधन्धालाई आफ्नो शीरमा राखि शोधपत्र लेखनलाई प्रयाप्त समय उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने श्रीमती पुष्पा सापकोटा (दाहाल) लाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिनचाहन्छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुहुने मेरा सहृदयी मित्रहरू सागर बराल, रमेश नेपाल, देवी घिमिरे, गुणराज धमला, मुना चौलागाई, शेषराज रेग्मी, महेन्द्र भण्डारी लगायत सम्पूर्ण साथीहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा: यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०६४/०६५
मिति : २०६८/११/११

तारानाथ दाहाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

विषय सूची

शोध निर्देशकको मन्तव्य

स्वकृती पत्र

कृतज्ञताज्ञापन

विषय सूची

पहिलो परिच्छेद : शोध परिचय ज्ञ

१.१ शोधकार्यको प्रयोजन ज्ञ

१.२ विषय परिचय ज्ञ

१.३ समस्याकथन द्द

१.४ शोधकार्यका उद्देश्यहरू घ

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा घ

१.६ शोधकार्यको औचित्य ठ

१.७ शोधकार्यको सीमाङ्कन ठ

१.८ सामग्री सङ्कलन ठ

१.९ शोधविधि ठ

१.१० शोधपत्रको रूपरेखा ठ

दोस्रो परिच्छेद : जासुसी तिलस्मी उपन्यासको सैद्धान्तिक रूपरेखा ढ

२.१ विषय प्रवेश ढ

२.२ उपन्यास शब्दको व्युत्पत्ति, अर्थ र परिभाषा ज्ञण

२.३ जासुसी-तिलस्मी उपन्यासको परिचय ज्ञद्द

२.४ उपन्यास संरचना र तत्त्वहरू ज्ञद्द

२.५ जासुसी-तिलस्मी उपन्यासका आधारभूत तत्त्वहरू ज्ञघ

२.५.१ कथावस्तु ज्ञद्ध

२.५.२ चरित्र ज्ञछ

२.५.३ परिवेश ज्ञछ

२.५.४ भाषाशैली ज्ञट

२.५.५ उद्देश्य ज्ञठ

२.६ नेपाली उपन्यास लेखनपरम्परा ज्ञठ

तेस्रो परिच्छेद : गिरीशवल्लभ जोशीको परिचय द्ण

३.१ जन्म र जन्मस्थान द्ण

३.२ गिरीशवल्लभ जोशीको बाल्यकाल द्ण

३.३ शिक्षादीक्षा द्ज्ञ

३.४ बसोबास द्ज्ञ

३.५ शैक्षिक तथा साहित्यिक सेवा द्द

३.६ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव द्द

३.७ जागिरे जीवन द्घ

३.८ आर्थिक अवस्था द्ढ

३.९ भ्रमण द्छ

३.१० प्रमाणपत्र तथा अनुमतिपत्र द्छ

३.११ कृतिहरू द्ट

३.१२ गिरीशवल्लभ जोशीको औपन्यासिक यात्रा द्ठ

३.१३ उपन्यासकारका रूपमा गिरीशवल्लभ जोशी द्ड

(क) मौलिक नेपाली उपन्यासकार द्ड

(ख) जासुसी-तिलस्मी उपन्यासकार द्ढ

(ग) समन्वयवादी उपन्यासकार घण

चौथो परिच्छेद : विधातत्त्वका आधारमा वीरचरित्र उपन्यासको विश्लेषण घघ

४.१ प्रकाशन घघ

४.२ कथावस्तु घछ

४.३ चरित्रचित्रण ढ्ज्ञ

(क) अग्निदत्त ढ्घ

(ख) गणेशदत्त ढ्ढ

(ग) निधिनी ढ्छ

(घ) वनझाक्री ढ्ट

(ङ) विष्णुदत्त ढ्ट

(च) सुनाझाक्री ढ्ड

(छ) मसानझाक्री ढ्ड

(ज) गणेशदत्तकी ब्राह्मणी ढ्ढ

(झ) टुकुचाप्रसाद ढ्ढ

(ञ) मुसिकोटे छण

(ट) ध्वााकोटे छज्ञ

(ठ) तन्हौकोटे र भिर्कोटे राजकुमार छज्ञ

(ड) मदनप्रिया छद्द

(ढ) राजा मुकुन्दसेन छघ

४.४ परिवेश (देश-काल-वातावरण) छट

४.५ भाषाशैली छढ

(क) भाषिक शिल्प छढ

(ख) शैली शिल्प टद्द

४.६ उद्देश्य टद्ध

पााचौं परिच्छेद : उपसंहार तथा निष्कर्ष **टट**

सन्दर्भसूची